

A large flock of birds, likely terns, is captured in flight against a cloudy sky. In the foreground, a long wooden pole extends diagonally from the bottom right towards the top left, ending in a net. A person's hand, wearing a blue glove and a white fur cuff, is visible at the bottom right, holding the pole. The background shows a body of water with several icebergs under a pale, overcast sky.

NATIONALMUSEETS
Arbejdsmark 2018

Indhold

- 6 **Nationalmuseet skal være en søjle i danskernes bevidsthed**
RANE WILLERSLEV
- 24 **På flugt**
– en udstilling baseret på samtidsdokument
GITTE ENGHOLM, LARS K. CHRISTENSEN OG KRISTINE MØLLER GÅRDHUS
- 38 **Billund, Mitrovica og Mali**
– nytænkning af kulturbevaringsarbejdet på Tøjhusmuseet
JENS OLE CHRISTENSEN OG JØRGEN WALSETH
- 52 **Afslutning på Operation Julebryg**
JØRGEN WALSETH
- 66 **En fotografisk skat fra zarernes Rusland**
– ukendte russiske fotografier registreret ved hjælp af "crowdsourcing"
JACOB SEERUP
- 80 **Stemmer fra kolonierne**
JETTE ARNEBORG, MICHAEL BJØRN, METTE BORITZ, MILLE GABRIEL, MIKKEL HJORTH HANSEN, KAREN BRYNJOLD PEDERSEN, ERIK SAUFFAUS, LOUISE SEBRO, STEPHANIE SVENSSON OG PETER TOFT
- 94 **Kongens kunstkammer**
– en historisk samling i nye rammer
JETTE ARNEBORG, MICHAEL BJØRN, METTE BORITZ, VIVIAN ETTING, VALDEMAR HEDELYKKE GRAMBYE, BENTE GUNDESTRUP, LARS AASBJERG JENSEN, SALLI LINDGREEN, ERIK LÆRKEDAHL SAUFFAUS, ANNE LISBETH SCHMIDT, KAREN STEMANN-PETERSEN OG BIRGITTE WESTER
- 106 **Tørret fisk og arktisk åndemusik**
INGE DAMM
- 118 **En arktisk oase**
– NOW projektet i Thule
BJARNE GRØNNOW, ASTRID O. ANDERSEN, MARTIN APPELT, JANNE FLORA, KIRSTEN HASTRUP, KASPER L. JOHANSEN OG ANDER MOSEBECH
- 136 **Ravfigurer og zigzagmønstre**
– jægerkunst fra istiden
PETER VANG PETERSEN
- 152 **Nye fund af gamle skibe**
– bronzealderens skibsbilleder som danefæ
FLEMMING KAUL
- 164 **Finding Old Sikyon**
– på jagt efter en antik græsk by
SILKE MÜTH-FREDERIKSEN
- 182 **Kult og magt i et frankisk perspektiv**
– udstilling på Archäologisches Museum i Frankfurt
SANDIE HOLST, LARS JØRGENSEN OG EGON WAMERS
- 194 **Mellem Himmel og Jord**
– sidste nyt om det gyldne alter i Sahl
BIRGITTE BØGGILD JOHANNSEN, ANDERS C. CHRISTENSEN, ORLA HYLLEBERG ERIKSEN, KARIN VESTERGAARD KRISTIANSEN, BIRGITTE LARSEN, KAREN STEMANN-PETERSEN OG MICHELLE TAUBE
- 208 **Møntvægtlodder som danefæ**
– på sporet af renæssancens usynlige guldmønter
NIELS J. E. ANDERSEN OG HELLE W. HORSNÆS
- 222 **Uønsket papisme?**
– om kirkekunst og censurering af kalkmalerier i 1800-tallet
MARTIN WANGSGAARD JÜRGENSEN OG SUSANNE ØRUM
- 234 **Solbjerg Parkkirkegård**
– Nationalmuseet og de bevaringsværdige gravminder
HANS MIKKELSEN, MADS KILDEGAARD OG AMALIE WEITLING
- 248 **Flere historier om Danmark til alle**
KRISTINE MØLLER GÅRDHUS, ANNI MOGENSEN OG MARIE JOSEFINE ALBRIS

Ravfigurer og zigzagmønstre

– jægerkunst fra istiden

AF PETER VANG PETERSEN

Kunst i form af indridsede tegninger, farvelagte billeder og udskårne figurer hørte til i den kulturelle bagage hos de første mennesker af moderne type, som dukkede op i Europa for ca. 35.000 år siden. I Danmark har vi ikke tidligere kendt til fund, som kunne hamle op med de centraleuropæiske venusfigurer og sydfranske hulemalerier, og i oversigtsværket Danmarks Oldtid fra 2001 nævner Jørgen Jensen ikke med et ord danske fund af istidskunst.

Foto: Arnold Mikkelsen

I Sydskandinavien findes ingen huler med kalkholdige bopladslag, som kan bevare kunstgenstande af ben og tak. Her lagde istidsfolkene deres bopladser på bakketoppe og lignende eksponerede steder, hvor kun flintredskaber kan bevares. Til gengæld rummer det danske landskab alternative muligheder for spændende fund. I de tusindvis af gamle, oprindeligt vandfyldte dødishuller findes muligheder for perfekt bevaring af knogler og kunstgenstande af organisk materiale. Desværre ligger istidslagene så dybt i de fleste gamle vandhuller, at tidligere tiders tørvegravning sjældent nåede ned til dem, og ved moderne anlægsarbejder afgraves mosejorden med maskiner, som sjældent levner muligheder for oldsagssamlere

Men helt uden chance for istidsfund er vi dog ikke. Ved de danske kyster foregår nemlig til stadighed erosion og omløjring af gamle vådbundslag, som bringer gamle genstande af et ganske særligt materiale for dagen – nemlig rav! Rav er et gådefuldt stof, der ved sin tilsyneladende uforgængelighed har fascineret mennesker til alle tider. Materialets gennemsigtighed, blanke overflade og behagelige følelse mod huden har gjort det populært til udskæring af smykker, og de grønne glimt, der springer fra rav, når det i mørke gnides mod skind, har naturligvis styrket troen på materialets magiske kræfter. Fund af ravklumper i Altamira-hulen i Spanien viser, at rav var kendt af de sydvesteuropæiske istidsfolk, men i det øvrige Vest- og Centraleuropa er ravfund fra istiden sjældne.

Når de istidsfolk, der færdedes her i Nordeuropa, havde så let adgang til rav (fig.1), burde der også i vores museer være noget istidskunst. Nationalmuseet er formentlig det museum i Europa, som rummer flest fund af ravsmykker fra stenalderen. Dette glædelige faktum skyldes landets rigdom på baltisk rav, som istidens gletschere har skubbet vestpå og efterladt som en lille, men interessant komponent af Danmarks undergrund.

I danske moræner ligger ravklumperne spredt og er vanskelige at lokalisere, men de stykker, der havner i havets bølger, bliver takket være materialets lethed transporteret vidt omkring, skyllet sammen og atter kastet op på bestemte strande. I senistiden, da globale temperaturstigninger fik verdenshavene til at stige, var chancerne for at finde rav de allerbedste. Udstrakte landområder blev oversvømmet, og omkring det nuværende Danmark blev kolossale mængder af ravholdig morænejord skyllet i havet.

Fig.1

I Nordtyskland er fundet ravsmykker på bopladser fra Hamburg-kulturen (13.000-12.000 f.Kr.). Denne ravskive er fundet ved bopladsen Meiendorf. På den lollandske lokalitet Sølbjerg 2 er fundet et par ravklumper, men ellers er der ikke bevaret rav på danske istidsbopladser.

In Northern Germany amber jewellery has been found at settlements of the Hamburg culture (13000-12000 BCE). This amber disc was found at the Meiendorf settlement. Some lumps of amber have been found at the Sølbjerg 2 site on Lolland, but apart from this no amber has been preserved at Ice-Age settlements in Denmark.

Foto: Archäologisches Landesmuseum Schleswig

Hvor meget rav, stenalderfolkene egentlig fik samlet ind, er vanskeligt at vurdere, for rav bevares ret dårligt, hvis det havner på bopladser eller andre steder, hvor det udsættes for iltning, udtørring og lyspåvirkning. Bevaringstilstanden er allerbedst for rav, der har ligget indlejret i iltfattige vådbundslag, f.eks. i udsnidsområder neden for jægerfolkernes bopladser.

Rav som danefæ

I nutiden skyller der stadig rav ind på de danske kyster, og foruden de utildannede klumper, som enhver har lov at beholde – med mindre de rummer f.eks. insekter og da kan være danekræ – så støder energiske ravsamlere nu og da på stenaldersmykker med borehuller til ophæng, indskårne mønstre eller mærker efter skrabning og tilskæring.

Ravstykker kan være lige så fascinerende smukke, som da de lå i stenaldermenneskets hånd for tusinder af år siden, og for nutidens danskere er det en selvfølge, at gamle ravsmykker vurderes som danefæ på linje med guldmønter, sølvsmykker og andre arkæologiske skatte (fig.2).

Blandt det indkomne danefærav er hængesmykker fra jægerstenalderen helt dominerende (fig.3). De fleste er fra efteristiden, men fundene fra den tyske boplads Weitsche viser, at der blev lavet ravhængesmykker allerede i Allerød-tid. Vi er derfor meget opmærksomme på, at tilsvarende gamle stykker kan dukke op i Danmark.

Betydeligt sjældnere er de udskårne dyrefigurer af rav, hvoraf vi fra Danmark kender otte løsfund (fig.3). Ravfigurerne har traditionelt været dateret til jægerstenalderen, og den herskende opfattelse har været, at de repræsenterede en nordeuropæisk efterklang af de mellemeuropæiske istidskulturers tradition for naturalistisk billedkunst. Denne opfattelse blev for alvor anfægtet i slutningen af 1990'erne, da en fin ravfigur af en elg fremkom på istidsbopladsen Weitsche ved Elben mellem Hamborg og Berlin (fig.5).

Fig.2

Gamle ravsmykker er danefæ, og særlig mindeværdig var fremkomsten af denne bjørnefigur, der skyllede i land på Fanø Vesterstrand i vinteren 1990, og som må kategoriseres som et hovedværk inden for europæisk stenalderkunst.

Old pieces of amber are classified as Treasure Finds. This bear figure, which washed ashore at Fanø Vesterstrand in the winter of 1990, is particularly noteworthy and considered a masterpiece of European Stone-Age art.

Foto: Lennart Larsen

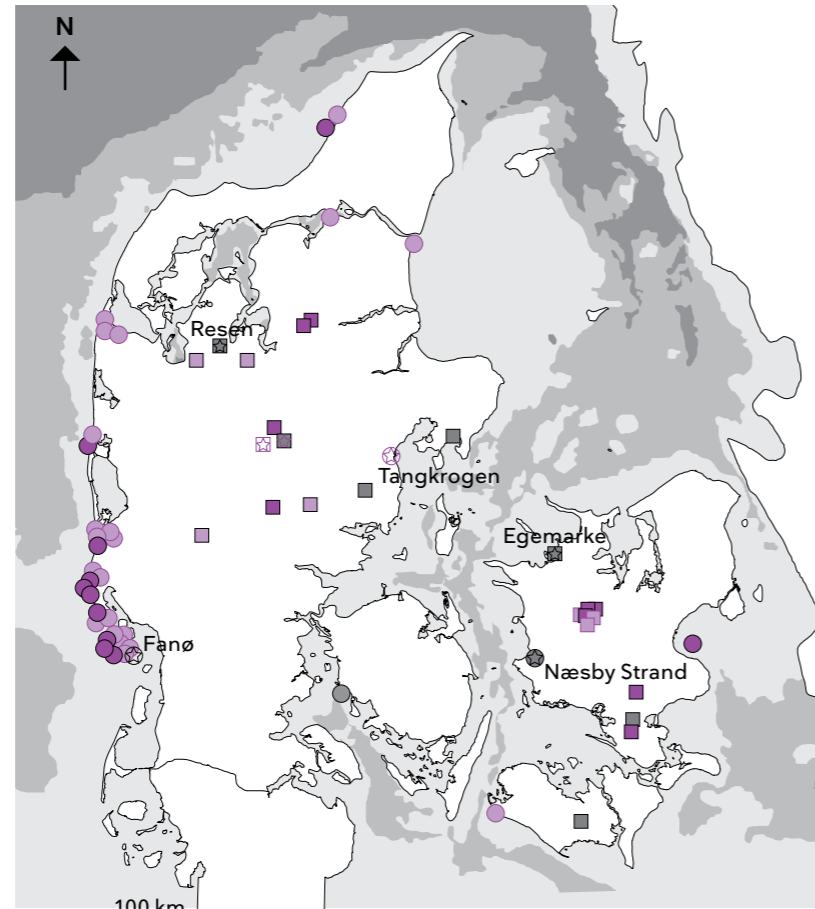

Fig3

Jægerkunst i form af dekorede ravsmykker og ravfigurer kendes i et halvt hundrede fund fra Danmark. De koncentrerer sig især langs den jyske vestkyst.

Hunting art in the form of decorated amber jewellery and figures is known from around 50 finds from Denmark concentrated primarily along the west coast of Jutland.

Efter Fischer & Petersen 2018

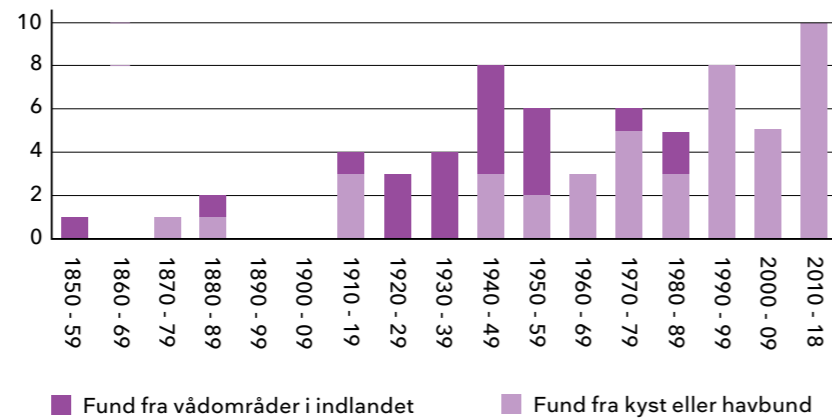
- Fund fra kysten eller havbunden
- Fund fra vådområder i indlandet
- Med bore-ornamentik
- Med frynse-dekoration
- Anden indridset dekoration
- ☆ Dyreformet figur
- < 20 m
- 20 - 40 m
- > 40 m

Fig.4

Stenalder Smykker (ornamenterede hængesmykker og dyrefigurer) bliver i nutiden fundet ved kysterne, hvorimod det tidligere, især under 1900-tallets intensive tørvegravning, var indlandets moser, som leverede de fleste fund.

Today Stone-Age jewellery (ornamented pendants and animal figures) are found on the coast, whereas in the past, especially during the intensive peat-digging of the 1900s, most finds were made in inland marsh areas.

Efter Fischer & Petersen 2018

Federmesser-kulturen

Weitsche tilhører Federmesser kulturen, der ved Bølling-tidens slutning omkring 12.100 f.Kr. efterfulgte Magdalenien-kulturen i Mellemeuropa og Hamburg-kulturen i Nordeuropa. Navnet refererer til de karakteristiske flintspidser, som ligner skærebåde til gammeldags fjerpenneknive. Federmesser-kulturen hører hjemme i Allerød-tid, og i Danmark er federmesserspidser bl.a. fundet på syddanske istidslokaliteter som Slotseng, Sølbjerg og Hasselø, og antagelig var det Federmesser-kulturen, som i løbet af Allerød-tid udviklede sig til Brommekulturen (ca. 11.500-10.500 f.Kr.).

Bopladsen ved Weitsche blev efter bebyggelsens ophør overskyttet og forsejlet af et lag flodler. Derved skabtes gode betingelser for bevaring af rav, og foruden elgfiguren er der fundet et fint hængesmykke med indprykket ornamentik. Elgen fra Weitsche har lange tynde ben, som foruden er holdt sammen af et udskåret rammeagtigt bundstykke (fig.5). Figuren har formentlig været båret som amuletsmykke og symbol på elgens ideologiske betydning for skovjægerne i Allerød-tiden.

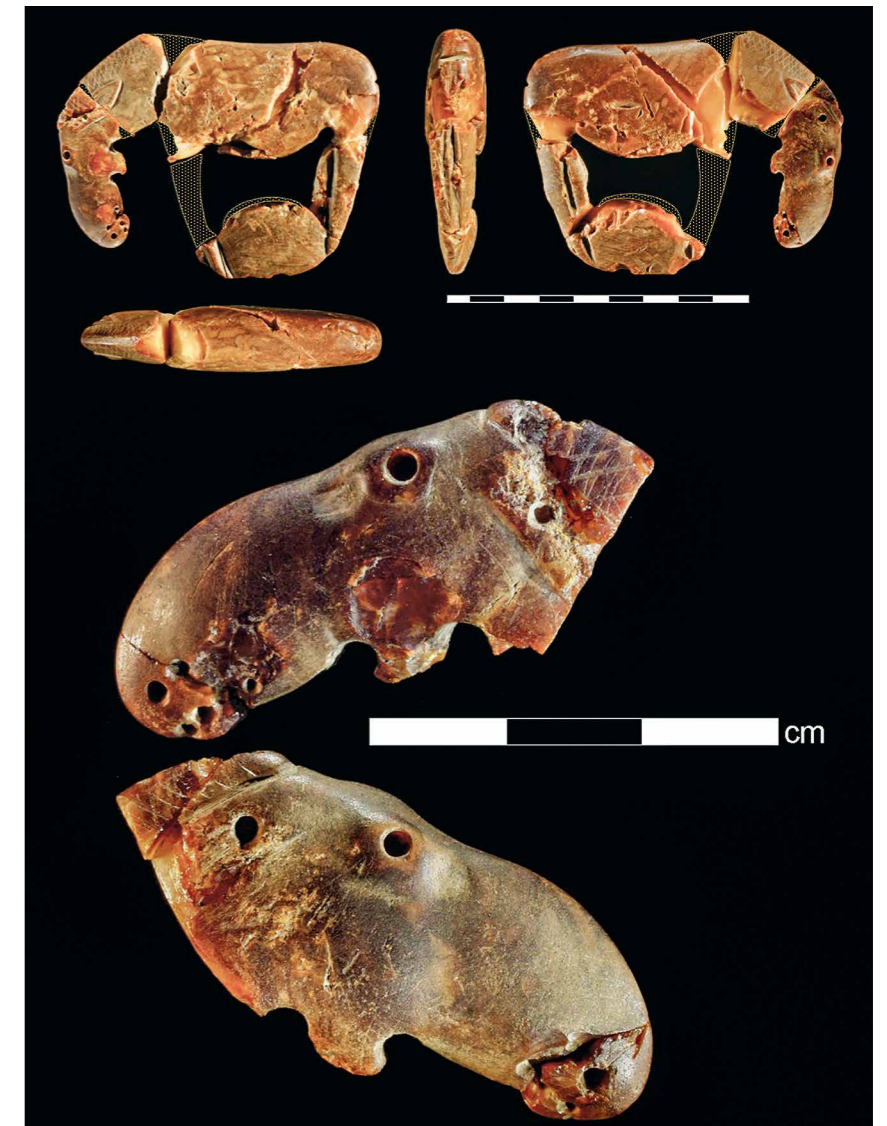

Fig.5

Figuren fra Weitsche blev uheldigt pløjet i småstykker inden bopladsens opdagelse, men ved møjsommeligt soldning af al opløjet bopladsjord lykkedes det at samle figurens vigtigste dele. Sidst fandtes hovedet, som klart viser, at der er tale om en elg.

The figure from Weitsche was sadly shattered by a plough during the discovery of the settlement. Thanks to painstaking screening of all the ploughed settlement earth, however, it was possible to gather the most important parts of the figure. The last part to be found was the head, which clearly reveals the figure to be an elk.

Foto: U. Bohnhorst, Landesmuseum Hannover

Fig.6

I Oberkassel-graven, som er C14-dateret til Federmesser-kulturen (12.000-10.800 f.Kr.), fandtes et fragmenteret figursmykke af elgtak, som antagelig forestiller en elg (2 (fig.7)). I øvrigt fandtes en dekoreret, 20 cm lang "hårnål" af ben med udkåret dyrehoved (1), som måske er en bjørn. Bjørne har alle dage været opfattet som "magiske" dyr, og Federmesser-folkenes særlige interesse for Allerød-skovens største rovdyr fremgår af gravens tredje, specielle genstand - en rødfarvet, tilskåret penisknogle fra en bjørn (3).

In the Oberkassel grave, carbon-14 dated to the Federmesser culture (12000-10800 BCE), a fragmented figure pendant of elk antler, presumably representing an elk, has been found (2 (fig.7)). A decorated, 20 cm long 'hairpin' of bone with a carved animal head (1), possibly a bear, was also found. Bears have always been seen as 'magical' animals, and the Federmesser people's particular interest in the largest predator of Allerød Forest is revealed by the third, unique object in the grave - a red-coloured, carved penis bone of a bear (3).

Foto: Georg Oleschinski

Hvor udbredt dyreformede smykker har været, kan vi fornemme gennem det gravfund, som i 1914 fremkom ved rhinbyen Oberkassel i udkanten af Bonn. Her stødte arbejdsmænd under gravearbejde på en stendækket begravelse fyldt med rødfarvet jord, der ud over skeletter af en ældre mand og en ung kvinde også indeholdt knoglerne fra en hund og flere tilskårne bengenstande (fig.6). Blandt sidstnævnte er brudstykker af en flad dyrefigur, der i form og størrelse er nært beslægtet med ravfiguren fra Weitsche (fig.7). Fundene fra Oberkassel viser, at Federmesser-kulturen videreførte Magdalenien-kulturens tradition for smykker og personlige genstande med naturalistiske gengivelser af dyr. Fundet bekræfter også, at der ved overgangen fra Bølling til Allerød skete et ideologisk skift i jægerens fokus fra tundraens rener og heste til skovens elsdyr og bjørne.

Oberkassel-graven rummede også knoglerne fra en hund. Det er en af Europas ældst daterede tamhunde, og fundet støtter formodningen om, at menneskets bedste ven spillede en afgørende rolle, da jægerne skulle tilpasse sig tilværelsen i de fremvoksende skove, hvor jagt uden hunde var meget besværlig.

Fogense-hugormen

I Danmark har de arkæologiske fund fra Allerød-tid været begrænset til pladser med flint. Redskaber af ben eller tak var ikke kendt, og det kom derfor som en glædelig overraskelse, da vi i 2010 fik tidsfæstet en velbevaret, smukt dekoreret benstav til overgangen mellem Allerød-tid og den efterfølgende, koldere Dryas-tid, dvs. ca. 10.767-10.615 f.Kr. (fig.8). Staven er fundet på Fyn under Anden Verdenskrig ved dræning af Fogense Enge vest for Bogense. Længden er 33 cm, tværsnit-

The head of the animal figure from Oberkassel was lost during the heavy-handed excavation, and for many years it was believed to be the figure of a horse. The material, however, is elk antler, and since it has been dated to the Federmesser culture German archaeologists now believe it to be the figure of an elk.

Foto: Georg Oleschinski

Fig.8

Staven fra Fogense har zigzaglinjer, som ved fremkomsten gav den tilnavnet "hugormen". Finderens intuitive fornemmelse af stykkets slangesymbolik er sikkert korrekt. Hugormen, som også ses afbildet på sydfranske istidsgenstande, er verdens videst udbredte slange. Den giftige fætter træffes i Eurasien fra England til Kamtjatka, og i Nordnorge standser udbredelsen først ved trægrænsen.

The staff from Fogense has zigzag lines, which when it was found gave it the nickname 'The Viper'. The finder's intuitive sense of the staff's snake symbolism is probably correct. Vipers, which are also seen on Ice-Age objects from the South of France, is the most common snake in the world. It is venomous, and in Eurasia is found from England to Kamtjatka, and in Norway as far north as the treeline.

Foto: Arnold Mikkelsen
Tegning: Pia Brejnholt

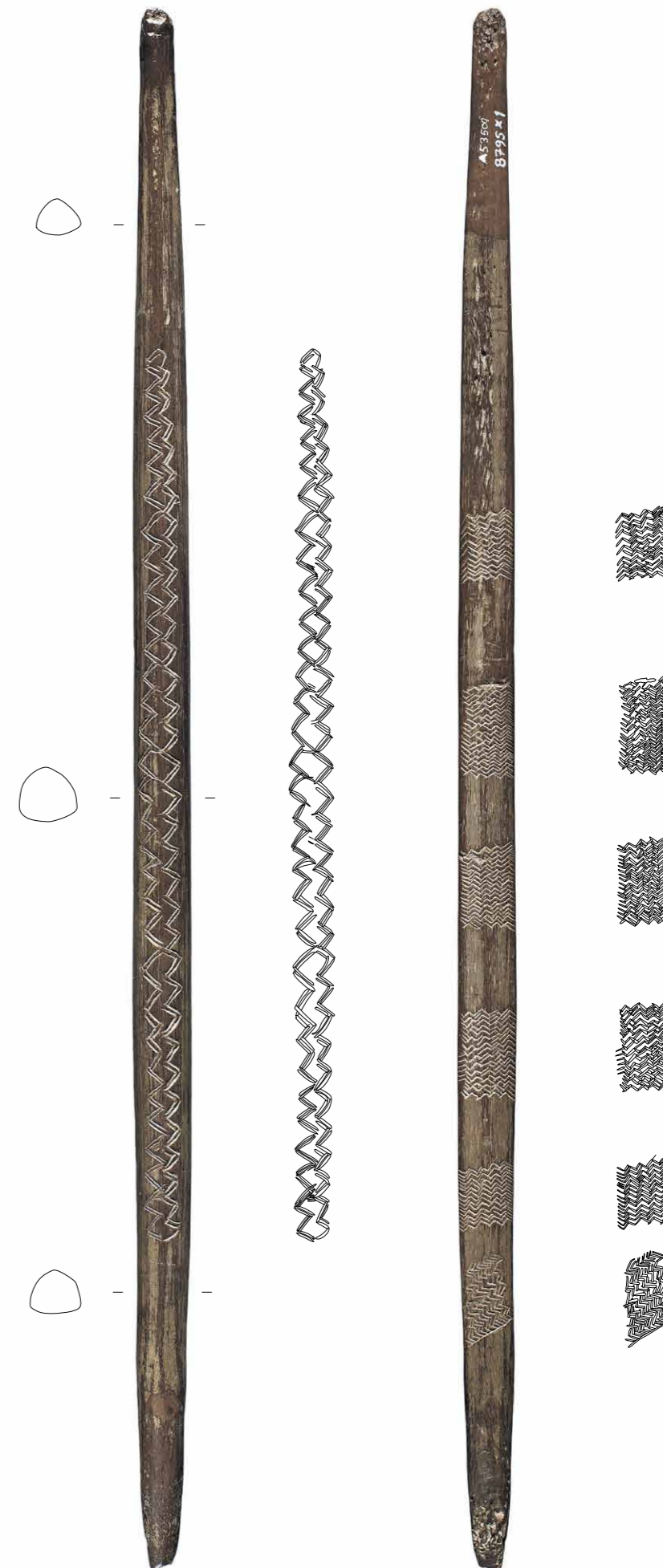

Fig.9

Egemarke-hovedets basis udgøres af en brudflade, der tydeligt skærer gennem ornamentikken. Nær brudkanten er boret to huller til sammensurring af den knækkede figur. I hullerne ses rester af sort klæbemasse, antagelig birke-beg, brugt som klæbemiddel ved reparationen. Borehullet i dyrets pande antyder, at det afknækkede elghoved til slut blev båret som amulet, til hullet knækkede.

The fractured surface the Egemarke head cuts through the ornamentation. Close to the edge of the fracture two holes have been bored to join the cracked figure. The holes have remains of a black glue, presumably birch pitch, which was used as an adhesive to make repairs. The borehole in the forehead of the animal indicates that the elk head of the figure was worn as an amulet until the hole cracked.

Foto: Arnold Mikkelsen
Tegning: Pia Brejnholt

tet er trekantet, og på alle tre sider findes indskåret zigzagornamentik. På den bredeste, bugsiden, består ornamentikken af seks tværbælter med tætliggende, indskårne zigzaglinjer. De to rygsider er derimod dekoreret med dobbelte vinkelrækker, som støder sammen i et hugormeagtigt zigzaglinjeforløb. Det blev fra starten bemærket, at bugsidens ornamentik havde stor lighed med ornamentikken på det velkendte ravhoved fra Egemarke på Vestsjælland (fig. 9), og med chance for at få en præcis datering af denne karakteristiske ornamentik blev en boreprøve af staven analyseret på AMS-laboratoriet i Aarhus. Forventningen om, at dateringen ville lande et sted i Maglemose-tid, holdt dog ikke stik, for resultatet viste, at staven var meget ældre, nærmere bestemt fra tidlig Yngre Dryas, svarende til sen Bromme-kultur (11.500-10.500 f.Kr.).

Elgen fra Egemarke

"Det prægtigste ravsmykke fra maglemosetiden" – kalder Jørgen Jensen det zigzagornamenterede elghoved fra Egemarke i bogen Danmarks Oldtid, og dateringen til Bromme-kultur af den tilsvarende dekoration på Fogense-staven kom derfor som en stor overraskelse (fig.9).

Den hidtidige opfattelse af elghovedets alder har øjensynlig været svagt underbygget, og derfor var det nødvendigt at genvurdere denne datering. Vigtigst er ligheden med elgfiguren fra Weitsche, hvor hovedet ganske vidst er mere naturalistisk, men hvor dimensionerne, det flade tværsnit og den skarpe ryglinje i øvrigt er helt tilsvarende. Egemarke-hovedet stammer tydeligvis fra en større figur, hvis krop og oprindelige ophæng ikke er bevaret. Tegn på en højere alder giver også fundomstændighederne. Ravstykket fandtes i 1952 under dræning af en mark ved godset Egemarke i Nordvestsjælland, og den

Fig.10

I 2012 blev foretaget en lille udgravning ved Egemarke, og et prøvehul på det angivne fundsted viste, at der under pløjelaget fandtes veludviklede vandaflejringer af tørv, flydelers- og gytjelag aflejet i et større søbassin fra istiden. Ud fra det angivne, to meter dybe fundniveau, må det formodes, at elghovedet har ligget et godt stykke nede i den del af søaflejringerne, der tilhører senistiden.

In 2012 a small excavation was made at Egemarke. A test hole at the indicated finding place showed that under the top soil there were deposits of peat, colluvial clay and mud in a relatively large marine lake from the Ice Age. On the basis of the stated 2 m find level, we have to assume that the elk head was further down in the marine deposits made during the late Ice Age.

Foto: Charlie Christensen

Fig.11
Nordeuropa i senistiden med
fundsteder for istidskunst fra Feder-
messer-/Bromme-kultur:

Menneskeskeletter og ornamente-
rede genstande: Kendric Cave og
Oberkassel.

Daterede, zigzagornamenterede
genstande af ben eller tak: Rusino-
wo, Fogense Enge, Nr. Lyngby,
Brune Banke, Conty og Kendric
Cave.

Ravfigurer af elsdyr, heste og
bjørne: Weitsche, Egemark, Dobig-
niew, Næsby, Resen og Fanø.
Northern Europe during the late
Ice Age with the finding places of
Ice-Age art from the Federmesser/
Bromme culture:

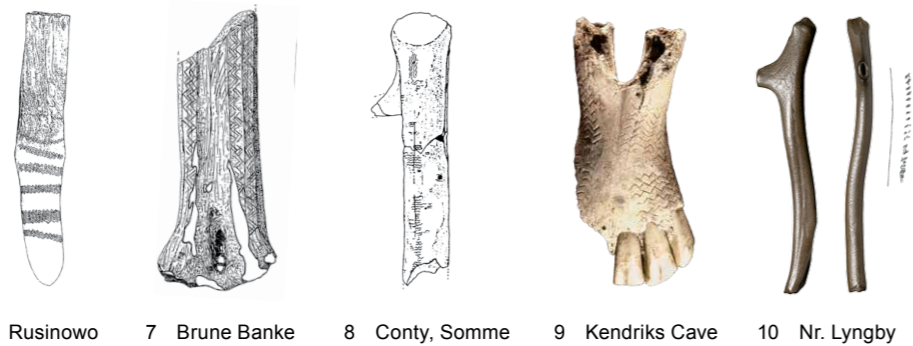
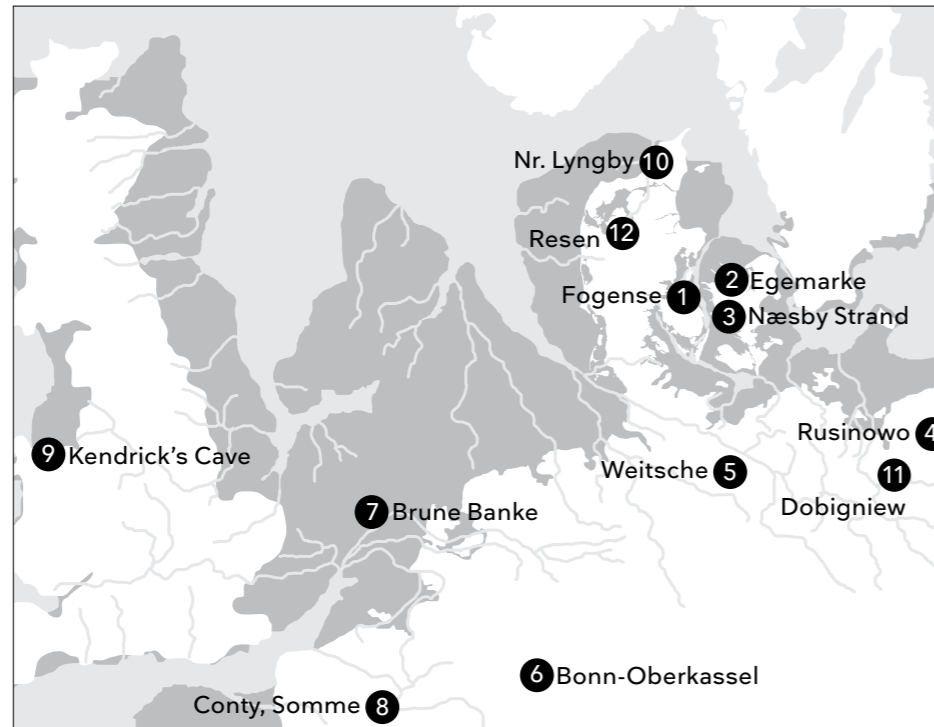
Northern Europe during the late
Ice Age with the finding places of
Ice-Age art from the Federmesser/
Bromme culture:

Human skeletons and ornamented
objects: Kendric Cave and Ober-
kassel.

Dated, zigzag ornamented objects
of bone or antler: Rusinowo,
Fogense Enge, North Lyngby, Brune
Banke, Conty and Kendric Cave.

Amber figures of elks, horses and
bears: Weitsche, Egemark, Dobig-
niew, Næsby, Resen and Fanø.

Tegning: Sanne Eriksen

lokale amatørarkæolog, der overlod fundet til Nationalmuseet, viderebragte
finderens forklaring om, at "stykket lå i to meters dybde, under tørv".

Egentlige geologiske eller arkæologiske undersøgelser blev ikke foretaget
i 1952, så med venlig tilladelse fra godsejer Claus Lohmann Poulsen, Egemark,
gennemførte forfatteren i 2012 sammen med Nationalmuseets mosegeolog
Charlie Christensen en undersøgelse på fundstedet (fig.10). Resultatet var påvis-
ningen af et udtørret søbassin med tykke istidige søaflejringer af ler og dynd,
der var dækket af et tyndt tørvelag fra efteristiden. Det angivne to meter dybe
fundniveau tyder på, at ravhovedet har ligget et godt stykke nede i sølagene,
som stammer fra Allerød og tidlig Yngre Dryas. I så fald må figuren tilhøre Fe-
dermesser- eller Bromme-kulturen, altså perioden fra ca. 12.000-10.500 f.Kr.

Det var zigzagdekorationen, som i sin tid fik stenalderarkæologen Ther-
kel Mathiassen til at datere Egemark-hovedet til Maglemose-tid. Men faktisk
er ligheden med maglemoseornamentik ikke specielt stor, og kigger vi lidt ud
over Danmarks grænser til det nordvestlige Polen, så er der herfra kommet et
fund, som fortjener opmærksomhed. Det drejer sig om en 40,5 cm lang hakke
af elgtak, hvor takkens nedre ende er tilskåret og glatskrabet, så den i omrids
ligner et elghoved. Stykket, som blev publiceret i 2009, er dekoreret med tæt-

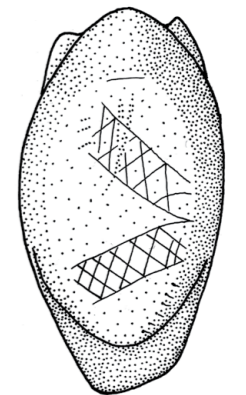
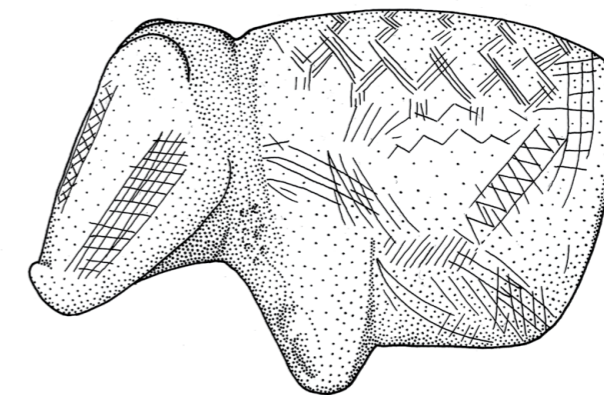
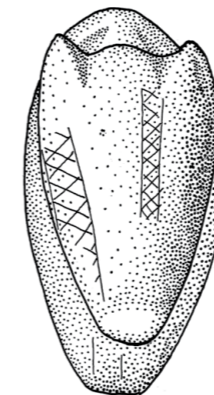
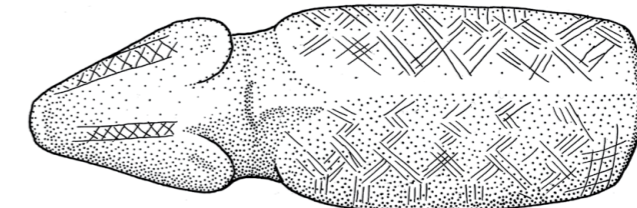
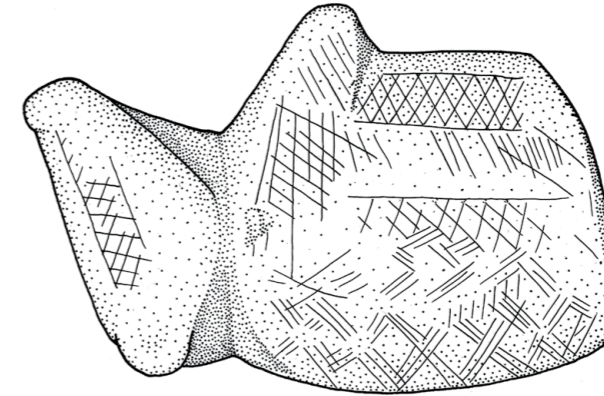
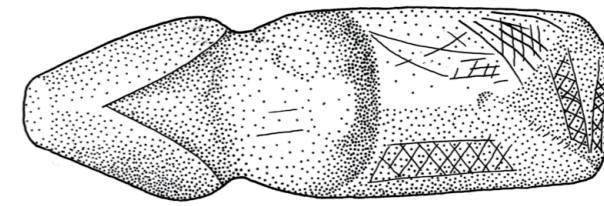

Fig.12

Ravbjørnen fra Resen i Midtjylland har
udviskede ornamenter, som omfatter ind-
rammede krydsskraveringer og indridsede
zigzaglinjer af enkeltstreger og tredobbelte
stregbunder.

The amber bear from Resen in Central
Jutland has effaced ornamentation,
including framed cross hatching and
engraved zigzags of single lines and triple
stragbunder.

Tegning: Eva Koch

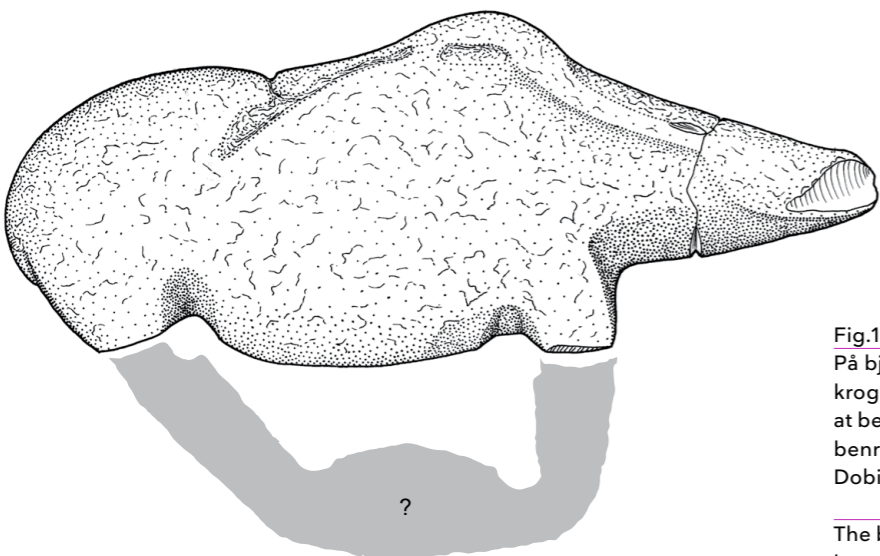
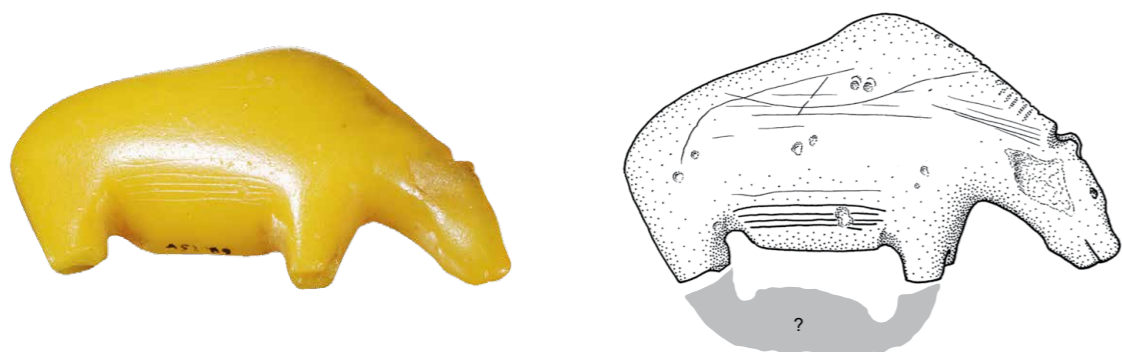

Fig.13
På bjørnefigurerne fra Fanø og Tangkrogen ses brudflader, som antyder, at benene engang var forbundet i benrammer a la Weitsche (fig.5) og Dobigniew (fig.15).

The bear figures from Fanø and Tangkrogen have fractured surfaces indicating that the legs were once connected with leg frames like that in Weitsche (fig.5) and Dobigniew (fig.15).

Tegning: Eva Koch
Foto:Lennart Larsen

stillede zigzaglinjer i tværgående bæltter (fig.11, nr. 4). En kulstof 14-datering viser, at elghovedhakken fra Rusinowo er jævn gammel med Fogense-staven, dvs. fra begyndelsen af Yngre Dryas, ca. 10.910-10.680 f.Kr.

Ravbjørne

Men når Egemark-hovedet ikke som tidligere antaget stammer fra Maglemose-tid, hvordan ligger det så med dateringen af de andre ravdyr som f.eks. bjørnefigurerne. Fra Resen i Midtjylland stammer en berømt figur, der på grund af sin ornamentik har været henført til den senere del af jægerstenalderen, dvs. til Kongemose- eller Ertebølle-tid (fig.12). Igen er det et spørgsmål, hvor sikkert ornamenterne egentlig kan datere Resen-figuren til sen jægerstenalder. Krydsskraverede felter optræder nemlig også på halsen af Federmesser-figuren fra Weitsche (fig.5), og parallelle til de flerdobbelte, storvinklede zigzaglinjer findes på ryggen af staven fra Fogense (fig.8). Faktisk er der påfaldende mange eksempler på ornamentik med flerdobbelte zigzaglinjer i det ellers sparsomme udvalg af senpalæolitiske kunstgenstande fra Nordeuropa (fig.11). Ravbjørnen fra Resen kan derfor udmærket være fra senistiden, og yderligere fingerpeg om højere alder end hidtil antaget giver udformningen af ravbjørnene fra Fanø og Tangkrogen (fig.13).

Et nyt fund fra Næsby Strand

Forfatterens teori om de danske ravfigurers omdatering til senistiden, bl.a. med henvisning til figurernes oprindelige udformning med sammenhængende benrammer, fik uventet støtte, da ravjægeren Torben Toft Heidelberg i 2016 med sin ravlygte spottede en intakt og rigt dekoreret ravfigur ved Næsby strand på Vestsjælland (fig.14). Dette stykke har sin oprindelige benramme bevaret, og den er tydeligvis, ligesom på Weitsche-figuren, udsavet med en snor, der er trukket frem og tilbage mellem borehullerne i rammehullets hjørner. Næsbydyrets zigzagornamentiks lighed med Egemarkes (fig.9), benrammens lighed

Fig.14
Ravdyret fra Næsby Strand, som fandtes i 2016, er ikke let at artsbestemme. Det nedbøjede hoved giver mindelser om hest, men elsdyr er også et rimeligt bud. Figurens tætliggende zigzaglinjer er skåret med stor præcision. Først alle parallelle streger i den ene retning - derefter alle forbindelsesstreger i den anden retning.

The amber animal from Næsby Strand, discovered in 2016, is not easy to identify. The bowed head could be a horse, but elk is also a possibility. The dense zigzag lines are carved with great precision: first all the parallel lines running in one direction, then all the connecting lines in the other direction.

Foto: Arnold Mikkelsen

med Weitsche (fig.5) og det klumpede hoveds lighed med den polske ravfigur fra Dobigniew (fig.15) binder disse fire ravfigurer tæt sammen og danner grundlag for den typologiske datering af Næsby-figuren til senglacial tid.

Med den foreslåede omdatering af ravfigurerne rykkes denne spektakulære gruppe af fortidsfund tilbage til slutningen af istiden, hvor vi fra mellem-europæiske fundsteder har vidst, at dyreformede stilelementer stadig udgjorde en vigtig del af jægerkulturens kunstneriske udtryk. Videre står det også klart, at nonfigurativ ornamentik, primært parallelle zigzaglinjer i forskellig kombination, allerede i senistiden spillede en vigtig rolle i udsmykningen af jægerens våben, personlige redskaber, amuletter og den slags. Åbenbart har der allerede i Allerød-tid eksisteret en udbredt tradition for nonfigurativ ornamentik, som må opfattes som forstadier til den ornamentik, vi møder i så rigt mål på kunstgenstandene fra senere perioder af jægerstenalderen, Maglemose, Kongemose og Ertebølle.

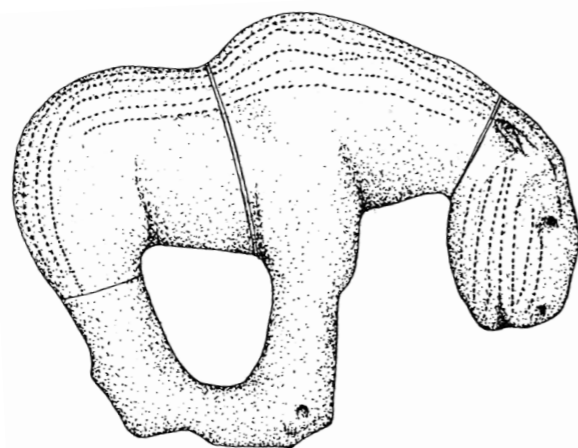
Uden at der her skal kommes nærmere ind på jægerkunstens udvikling efter istiden, så skal det bare bemærkes, at de naturalistiske, dyreformede elementer, som er så karakteristiske for den istidige kunst, tilsyneladende glider helt i baggrunden i jægerkunst fra efteristiden (postglacial). Elgen fra Weitsche, hugormen fra Fogense og ravdyret fra Næsby er enestående fundstykker, som understreger, at vores viden om Nordeuropas ældste kunst endnu baserer sig på et meget spinkelt grundlag. I vores arkæologiske slaraffenland sker det heldigvis jævnligt, at nye danefæfund ryster den arkæologiske vanetænkning. Derfor ser vi med spænding frem til kommende fund af istidskunst fra Danmark. Forhåbentlig vil der ikke gå alt for mange år, før vi igen får lov at kigge ind i istidsjægerens magiske kunstverden.

Fig.15

Ligheden med Weitsche-elgen er betydelig, men på grund af hovedets klumpede form opfattes ravfiguren fra Dobigniew almindeligvis som en vildhest. Dette løsfund, som stammer fra det nuværende Polen, forsvandt under Anden Verdenskrig, og figuren kan i dag kun studeres via tegninger, fotos og gamle afstøbninger.

The similarities with the Weitsche elk are significant, but due to the lump-like shape of the head the amber figure from Dobigniew is usually seen as a wild horse. This stray find, which comes from present-day Poland, disappeared during World War II. Today it can only be studied using drawings, photographs, and old castings.

Tegning: M. Wiczorek

LITTERATUR

Fischer, Anders og Peter Vang Petersen: "Amber Ornaments from North Sea Shores - Missives from the Stone Age" i *Oceans of Archaeology*, 2018, s. 23-28.

Jensen, Jørgen: *Danmarks oldtid. Bind 1: Stenalder, 13.000-2.000 f.Kr.*, Gyldendal 2001.

Mathiassen, Therkel: "An Amber Elk Head from Zealand" i *Acta Archaeologica*, vol. 23, 1952, s. 167-169.

Petersen, Peter Vang: "Amber Pendants, Bears and Elks" i *Die Kunde N. F.*, 64, 2015, s. 1-19.

Petersen, Peter Vang: "Nyeste ravdyr" i *Skalk* (1), 2016, s.16-17.

Michaelsen, Karsten Kjer og Peter Vang Petersen: "Nordens ældste kunst" i *Skalk* (1), 2016, s. 3-7.

FORFATTEROPLYSNINGER

PETER VANG PETERSEN
museumsinspektør, mag.art.
Danmarks og Middelhavslandenes
Oldtid
Nationalmuseet

ENGLISH SUMMARY

Amber Figures and Zigzag Patterns – The Hunting Art of the Ice Age

Danish finds of Ice-Age art were unknown until 2010, when a finely decorated bone staff from Fogense on Western Funen (fig.8) was carbon-14 dated to the Younger Dryas, i.e. the Bromme culture. The viper-like staff has a zigzag pattern recognisable from an amber figure from Egemark (fig.9). Since the appearance of a similar amber figure at the Federmesser settlement of Weitsche (fig.5) it has been necessary to re-evaluate the dating of other amber figures from Denmark (figs.12 and 13). Several amber figures from Denmark and adjacent countries should now apparently be linked to the Federmesser culture, which spread throughout the woodlands of Northern Europe during the Allerød period, carrying with it an old Ice-Age tradition for naturalistic depictions of ideologically significant animals. For the people of the Federmesser culture elks and bears seem to have been important (totem?) animals. At the same time there was a widespread use of ornamented bone artefacts with characteristic, non-figurative decorations comprised primarily of different combinations of carved zigzag lines, which presumably played an important role in providing magical protection for the forest people's weapons, personal tools and amulets.